

que espera que canviï (amenaçant que si això no es compleix tornarà, com Ciceró a les *Filípiques*, amb un altre discurs “multo truculentior”).

Però *La falsa i inventada donació* va ser més que un discurs literari. Pertany a la classe de llibres que van capgirar la manera de pensar a Europa. Concretament va ser un llibre que va ajudar a transformar el nostre món enfrontant-se amb la raó i arguments històrics i filològics a la poderosa teocràcia romana, obrint camí en la creació d’una història moderna. No és casualitat que el mateix any de la publicació de les tesis de Luter el 1517, el seu seguidor Ulrich von Hutten iniciés la guerra amb la publicació d’aquest llibre —juntament, entre d’altres coses, amb un diàleg, *Trias Romana*, sobre el sagrat misteri de les persones de la Trinitat que pels seguidors del Papa, en opinió d’aquest humanista, eren tres: les dones maques, els bons cavalls i les bules pontificies.² Curiosament l’edició de Hutten, com senyala el pròleg de Coroleu, inclou un petit text, recolzant a Valla i atacant l’autenticitat de la *Donatio*, de Jeroni Pau, el millor humanista català del s. xv, al servei del llavors cardenal Roderic de Borja, fins a la seva mort, poc abans de l’elecció del seu protector com Alexandre VI. Potser després no s’hauria arriscat a enfrontar-se a la nova cúria papal que seguia tenint una gran estimació per la *Donatio*.³

La traducció al català de Coroleu és agradable i es pot llegir bé. Les crítiques a la sintaxi bàrbara de la *Donatio* i les disquisicions estilístiques de Valla, per exemple sobre la llatinitat de regust bíblic del seu autor (quan Constantí, suposat autor, diu Valla, encara no havia pogut ni llegir el sagrat text) són difícils de reproduir en una altra llengua. Però la solució que s’ha donat marcant el terme català amb lletra cursiva (donat que la llatina és a l’altra plana) sembla que és suficientment clara. Un nombre petit de notes figuren seguides al final del text. Principalment van dedicades a identificar cites o aclarir algun concepte, amb la voluntat de no carregar el text de referències i alleugerir la lectura.

Joan F. ALCINA ROVIRA
Universitat Rovira i Virgili

VENY, Joan (2012): *De geolingüística i etimologia romàniques*. Editada per José Enrique GARGALLO GIL i Maria-Reina BASTARDAS. Barcelona: Universitat de Barcelona (Col·lecció Homenajes, 40), 437 p.

1. Necessito començar la ressenya amb un pròleg de consideracions que miraré d’abreujar al màxim. Haig de confessar, en primer lloc, que l’autor i jo hem tingut una relació d’una cordialitat extrema tot i que mai, mai, hem fet res acadèmicament junts. Per la meua part, a més, la cordialitat ha anat acompanyada de dues sensacions: la d’admirar-ne la profunditat intel·lectual i la de percebre i aviat concloure que és una de les persones més correctes i de bons sentiments que conec, per sobre, sí, de gairebé tothom a qui he tractat. Això m’obliga a fer tot el possible perquè el text no es converteixi en un mer panegíric a l’estil d’un reclam publicitari. Senzillament declaro que almenys en sóc conscient.

2. Com explica el poeta W. Stroh, *El latín ha muerto, ¡Viva el latín! Breve historia de una gran lengua*, Barcelona, Ediciones del subsuelo, 2012, p. 220.

3. Cf. la “Introducció” d’ A. Coroleu, p.21-22. Un segle després, quan Antoni Agustín o Agostí publica el *De emendatione Gratiani*, (Tarragona, 1587), que són esmenes a l’edició de Gregori XIII del *Decretum Gratiani* (1582), no ataca obertament la *Donatio* (*Opera omnia*, III, Lucca, 1767, p. 39-42). Ambigüament diu “De donatione Constantini Gratianum non reprehendo” justificant la seva inclusió perquè Gracià la troba a les seves fonts. Encara que abans ha senyalat contradiccions cronològiques de Gracià sobre Silvestre I. De fet quan Pau IV el va enviar al 1558 a Frankfurt com docte canonista i nunci papal per aturar la coronació imperial de Ferdinand I (que representava la coexistència amb el luteranisme per la pau d’Augsburg), un dels arguments per justificar els drets de Roma es basaria en la *Donatio*. Els alemanys naturalment no li van fer cap cas en això (no en canvi com erudit i numismàtic). Pau IV coherentment no va reconèixer com emperador a Ferdinand I i Agustín va ser criticat per manca de belligerància. Oficialment sembla que és Cesare Baronio als *Annales Ecclesiastici* (1588-1607), la resposta vaticana a les crítiques del món protestant a les seves manipulacions històriques, on trobem la primera acceptació de què es tractava d’una falsificació.

A més, l'obra que em proposo ressenyar és, com indiquen les dades editorials, un homenatge, del qual gairebé tothom, si no tothom, que em llegeixi en tindrà notícia i potser un coneixement complet —fins i tot molt superior al meu— sobre el contingut. Des de la meua posició de ressenyaire, o recensor, això també comporta que si es tracta d'una selecció antològica és perquè els editors —en una tria pactada, per cert— ja havien tingut molt en compte tant l'exemplaritat com la qualitat de les aportacions que l'autor ha fet al llarg de la seva trajectòria. D'aquí ve que el millor que puc fer jo, a partir dels temes indexats, és comentar dades i aspectes, i proposar o suggerir potser alguna derivació. Per descomptat, no comentant un per un els estudis inclosos, perquè la ressenya es convertiria en una tirallonga, sinó tocant aspectes que personalment m'han semblat més atractius tant a l'antologia com a la seva obra sencera i a la personalitat acadèmica que li reconec. És a dir, no puc evitar de fer una ressenya poc convencional més enllà d'un llibre que, en definitiva, és només una antologia extreta d'una immensa aportació.

Per tot això em cal, com a últim detall, determinar des de quina perspectiva personal puc contemplar la seva obra. Considerant d'una manera general el panorama, la raó per la qual no hem cooperat mai estretament ell i jo és, suposo, només perquè tenim instints diferenciats sobre la immensa multitud d'aspectes que subministren les llengües naturals. A mi m'han atret cabòries generals o filosòfiques, pròpies més aviat del que s'anomena lingüística teòrica, amb una trajectòria de tastaolletes amb viaranys plens de bifurcacions sense continuïtat, mentre que Joan Veny va al gra sobre dades tangibles i comprovables, vull dir llegibles i audibles, en el camp històricament reconegut de la filologia.¹ La seva trajectòria és com una autopista amplíssima i gairebé rectilínia que comprèn una multitud d'aspectes interns i es mou en una direcció ben definida. Una trajectòria, recalco, gens monotemàtica. Només cal considerar els divuit (entre vint) línies d'investigació lingüística i filològica que amb tota pulcritud li han detectat els editors de l'homenatge: dialectologia, etimologia, cultura popular, fonètica històrica, lexicografia històrica i dialectal, lingüística romànica, contacte de llengües, onomasiologia, semàntica històrica, onomàstica, edició de textos, sociolingüística, treballs bibliogràfics i d'història de la llengua, gramàtica, estàndard i llengua històrica, divulgació, semblança de personalitats filològiques, literatura i llengua... al marge d'una multitud de ressenyes, cròniques i pròlegs, a més d'altres col·laboracions força diverses. En conjunt, unes línies ben representades a l'antologia, com es pot comprovar a l'índex, i que, per descomptat, s'entrecreuen constantment o, millor dit encara, molt rarament es manifesten aïllades. Algunes, com ara la lingüística romànica, per exemple, sol o pot cobrir quasi totes les altres. Per això trobo que és justament la lingüística romànica el punt de referència acadèmic de Joan Veny, allò que el caracteritza i el defineix acadèmicament, tot i que cap al principi el van declarar dialectòleg i, en un sentit més íntim, ell mateix se sent senzillament... enamorat dels mots. I tant, tot plegat!

2. A partir d'aquí, em prenc la llibertat de considerar alguns aspectes generals del marc romànic per tal de caracteritzar la importància, igualment general, de les seves aportacions. Cal recalcar en primer lloc que no en va la família romànica és la més estudiada i més ben coneguda de totes les famílies lingüístiques de la humanitat no sols perquè prové d'una tradició cultural que s'endinsa en orígens documentals molt remots, sinó també perquè aquest marc comporta multiplicar la recerca sobre un conjunt quasi infinit de detalls de qualsevol mida. Un conjunt, per cert, que augmenta encara molt més per la mobilitat migratòria actual cada cop més i més creixent, que afecta en especial Europa.

Ara bé, almenys dintre de la caracterització tradicional, sigui quina sigui la situació, s'ha plantejat, i encara es planteja, una de les diferències metodològiques més importants i clàssiques de la lingüística romànica, segons la distància i l'amplitud de perspectiva en el temps i l'espai que s'adopti. És a dir, en

1. Em permeto reflectir almenys en part aquestes diferències a partir de les respectives comunicacions a l'últim congrés internacional de Lingüística Romànica celebrat a València el 2011. Ell, en la solemne conferència inaugural, també publicada a l'antologia, sobre «Circulacions lingüístiques en la Romània occidental: català, occità, aragonès, italià, castellà» (p. 93-113). I jo, amb un auditori de quatre gats, sobre «Formarea pluralului în limba portugheză ca mostră pentru o tipologie bazată pe economia textuală» («La formació del plural en llengua portuguesa com a mostra per a una tipologia basada en l'economia textual», amb la col·laboració d'Ignacio Vázquez).

aquest sentit es pot passar del minimalisme al maximalisme, des de descobrir i documentar una dicció local fins a donar compte de característiques comunes i diferencials entre totes les llengües i les seves projeccions.

Tot plegat, moltes de les grans qüestions generals lligades a les diferències entre variants socioculturals, dialectes, substrats, adstrats i superestrats, influències mútues, nivells de separació evolutiva, paral·lelismes entre àrees centrals i laterals i d'altres han estat identificades i més o menys resoltes per generalistes clàssics molt reputats, com ara Friedrich Diez, Graziadio Isaia Ascoli, Jules Gilliéron, Wilhelm Meyer-Lübke, Mateo Bartoli, Jakob Jud, Walther von Wartburg, Gerhard Rohlfs, Joan Coromines, Heinrich Lausberg, Iorgu Iordan, Eugenio Coşeriu i altres. Es tracta, per cert, d'aspectes de gran abast teòric que no es poden considerar ni acomplerts ni esgotats. Per posar un parell d'interrogants extremadament atractius, pensi's, si no, en com i per què es va simplificar fins gairebé a desaparèixer la declinació dels nominals a partir de l'acusatiu al nord-oest i del nominatiu al sud-est de la isoglossa de La Spezia a Rimini, o de Massa a Senigallia, de manera que el plural de les llengües occidentals es formi, o s'hagi format, afegint bàsicament [s] al singular, mentre que a les llengües orientals calgui tenir en compte el gènere abans d'optar per un morfema específic. O també, per què el plural del portuguès es reforça amb una prepalatalització de [s] en [ʃ] tenint en compte que les parts finals dels mots són més previsibles i, en conseqüència, requereixen menys energia articulatòria (és el tema de la meua comunicació a què faig referència a la nota 1).

3.1. Com he dit, les contribucions generalistes de Joan Veny estan igualment a un nivell màxim. Així, deixant una mica al marge els famosos requisits que Heinrich Lausberg va enumerar per ser un romanista autèntic al pròleg de la seva *Romanische Sprachwissenschaft*, i que no van refredar la seva forta vocació filològica, ha fet una important i nombrosa contribució d'aspectes conceptuals, alguns de nou encunyament, com ara l'ecodialectologia, juntament amb precisions a partir de la motivació i la paronímia, com la tipologia de l'etimologia popular a partir de l'homonimització formal i semàntica i la homosemització. També ha establert les precisions, a què em referiré més avall, sobre els aragonesismes en valencià amb una aplicació magistral de la dialectologia històrica i contrastiva aplicada a l'evolució diatòpica.

A propòsit de tot això recordo la seva tesi de doctorat, redactada amb 24 anys i bàsicament inspirada en les observacions de Matteo Bartoli, sobre les similituds de trets lèxics entre les llengües romàniques geogràficament marginals en front de les centrals, dintre del primitiu territori europeu. Eren observacions dialectals similars però almenys en aparença ben sorprenents perquè es reproduïen en el domini català, geogràficament molt reduït i sobretot estret d'oest a est, i en conseqüència totalment diferenciat del romànic general! I les raons eren les mateixes, segons els diferents graus d'arçaització que caracteritzen els dialectes implicats. El text, magistral i lògicament molt més extens que no pas un article, va ser publicat a la *Revista de Filología Española* els anys 1958, 59 i 60. I afegeixo encara un parell de detalls anecdòtics. Un, un altre de personal, és que no me'l vaig perdre quan, durant alguns cursos, vaig ensenyar lingüística romànica a la Facultat. El segon, més particular, és que no comprenc per què a l'homenatge no se'n fa cap referència.

No em consta, en canvi, que hagi intervingut, almenys directament, en un altre assumpte d'aspecte generalista com ara la discussió entre galoromanisme, iberoromanisme o estat intermedi del català, sobre la qual encara es publica alguna opinió més o menys mediatitzada per raons no estrictament lingüístiques. És un tema en què va tenir una rellevància decisiva un dels seus mestres, el Dr. Antoni M. Badia i Margarit, la personalitat que ens ha inspirat a tots dos precisament, i ens ha acostat fins a la col·legialitat. Així es manifesta a l'antologia amb les referències que en fa, com també les que fa al col·lega Germà Colón. I encara les que dedica a la figura cabdal de la lexicologia històrica i punt de referència clàssic, Joan Coromines, que Joan Veny considera justament el més gran etimologista de les terres hispàniques i un dels més grans de tota la Romània gràcies a una combinació excepcional de documentació, intuïció

i també imaginació. El mateix Joan reconeix que sense la seva obra serien impossibles molts dels comentaris que fa especialment al *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, tot i que no deixa de refutar-li algun dictamen —no tants, ni de lluny, com Germà Colón— gràcies en especial a comprovacions documentals especialment a propòsit de falsos mossarabismes, en realitat aragonesismes, del valencià (p. 235-264). Al marge, o millor, al costat d'aquests casos, cal remarcar el paradoxal prestigi acadèmic que ha comportat, i encara comporta, qualsevol opugnació raonada a Coromines.

Al centre d'una multitud d'escorcolls lèxics, Joan Veny ha posat un especial èmfasi en l'exploració de les corresponents equivalències a les altres llengües romàniques per tal de situar i caracteritzar la personalitat genuïna del català d'una manera tradicionalment inèdita. Així s'expliquen les correccions que ha introduït per exemple sobre els aragonesismes, i no mossarabismes, al valencià, que acabo de citar, o els occitanismes, i no gallicismes, al rossellonès. Sobre aquest aspecte, d'autèntic filòleg romanista, no puc evitar referir-me a l'estudi magistral, també redactat quan només tenia 24 anys, dedicat a establir l'entrellat de les múltiples i complexes derivacions de TALENTUM a l'espai romànic i més enllà (p. 47-83).

A partir d'aquí les seves contribucions a la dialectologia tant històrica com actual li han permès igualment obrir i explicar molts exemples sorprenents de transmissió lèxica, especialment en el camp de la ictionímia, com ara *passard*, *budroi* (p.97), *garneu* (p. 115-136), *alatxa* (p. 137-152) o la interferència castellana en noms de la fauna marina (329-344); o encara d'ornitofímia, on s'endevina de pas la cultura que porta infosa sobre el medi que l'ha envoltat a partir de l'àmbit familiar i del poble natal, de Campos, on va iniciar aquesta extraordinària trajectòria.

3.2. Hi ha encara aspectes que m'han obert nous motius d'admiració. Entre ells, l'aportació d'una munió de dades històriques amb interpretacions que, almenys a mi, m'han transportat a un món gairebé inimaginable, com el que es desprèn dels documents inquisitorials estudiats (p. 307-328), i d'altres que ofereixen actituds lúcides, com ara contra l'assetjament que el català segueix sofrint de segles ençà, fins i tot des d'una peculiar concepció de 'democràcia'.²

No puc passar gens per alt l'aportació que ha fet d'obres igualment generalistes més o menys divulgatives que han obert a molts, universitaris o no, la possibilitat d'iniciar-se i endinsar-se en la diversitat històrica i diatòpica de la nostra cultura lingüística. Es tracta de llibres com *Els parlars catalans*, amb 13 edicions, *Introducció a la dialectologia catalana*, *Aproximació a la llengua catalana* o algun recull més avançat, com *Dialectologia filològica*.

En aquest punt haig de referir-me encara a una altra dimensió fonamental de Joan Veny. Em refereixo a la seva contribució en una de les manifestacions més espectaculars de la filologia actual: els atles lingüístics, en el seu cas amb projecció geogràfica i lingüística molt diversa, tant catalana com europea d'àmbit romànic. A l'antologia hi ha una munió de comentaris i referències. Però en especial l'experiència adquirida a l'*Atlas Lingüístic del Domini Català*, farcit d'innovacions metodològiques (p. 175-196), s'ha projectat en els volums publicats del seu *Petit Atlas Lingüístic del Domini Català*, petit només pel format manejable i tot un plaer intel·lectual.

Voldria acabar aquesta brevíssima semblança sobre la vàlua acadèmica de Joan Veny, que he fet a partir de l'homenatge antològic com a epicentre, amb una referència ràpida a deixebles destacats com ara, a l'àrea barcelonina, Joan Martí i Castell, José Enrique Gargallo, Maria-Reina Bastardas, Àngels Massip, Lúcia Pons, Joaquim Rafel... a part de molts altres també esdevinguts professors a les universitats d'Alacant, València, Lleida i les Illes Balears, tot ja convertits en figures d'una competència ben reconeguda que continuen l'exemple del gran mestre a partir de les respectives personalitats, com ho va fer el propi Joan.

2. No entenc per quins motius —motius explícits, vull dir; els implícits ja els sabem— es va ometre la publicació a les actes del *IV Congreso Internacional de la lengua española. Presente y futuro de la lengua española. Unidad en la diversidad*, que es va celebrar a Cartagena de Indias l'any 2007, la comunicació de Joan sobre «El catalán en convivencia con el castellano» (p. 297-305).

4. A títol de comiat, recupero momentàniament una perspectiva personal per a dir, per exemple, que tinc la sensació d'haver deixat encara moltes coses importants sense copsar, reconèixer i comentar... L'antologia, on no he trobat res a criticar, només a aprendre, m'ha permès gaudir una mica millor de la seva personalitat intel·lectual. Per tot plegat, reconec que els meus comentaris han acabat resultant un panegíric, i que l'únic possible mèrit a què puc aspirar és, en tot cas, el d'haver demostrat que és del tot inevitable. I també reconec de pas que, fent-ho, no m'ho he passat gens malament.

Ramon CERDÀ
Universitat de Barcelona

VENY, Joan / PONS i GRIERA, Lúdia (2012): *Atles Lingüístic del Domini Català*; vol. VI. 12. *Vida pastoral*. 13. *Els animals domèstics*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 387 p.

Uns anys després d'haver ressenyat els volums II (2003) i III (2006) de l'ALDC, dins aquesta mateixa revista (2005, XXVII, p. 380-382; 2008, XXX, p. 415-418), i davant la comesa d'una tercera ressenya de l'*Atles*, ara sobre el volum VI, em trobo que l'inici del primer paràgraf de la *Presentació* d'aquest nou volum no difereix gaire del que es podia llegir al volum III. Comprovem-ho:

Dos anys després de la publicació del segon volum [...], de nou tenim el goig de presentar-ne el tercer, que segueix la mateixa metodologia i, com el segon, s'il·lustra amb fotografies i dibuixos referents a aspectes diversos de la cultura popular. (vol. III, p. 7)

Dos anys després de la publicació del cinquè volum [...], tenim el goig de presentar-ne el sisè, que continua amb la mateixa metodologia dels volums anteriors. (vol. VI, p. 7)

Aquesta constatació en absolut s'ha d'entendre com un retret, sinó com la prova fefaent d'una línia de treball ben consolidada i d'una periodicitat sostinguda en la publicació de l'*Atles*, que ateny així els dos terços del total de nou volums previstos de l'obra. Situem-nos ara, un altre cop, al primer paràgraf de la *Presentació*, que es completa amb l'anunci del contingut del volum VI:

Comprèn els materials dels capítols 12. *Vida pastoral* i 13. *Els animals domèstics* del qüestionari usat per a la introducció de les dades (A. M. BADIA, L. PONS, J. VENY, *Atles Lingüístic del Domini Català. Qüestionari*, Barcelona, IEC, 1993, pàg. 94-109). Concretament, corresponen als enunciats 1378-1536 i 1537-1686, respectivament, de l'esmentat qüestionari. (ibídem)

A continuació, aquesta primera pàgina del volum es refereix al complement de l'obra general, el tercer volum del «*Petit Atles Lingüístic del Domini Català* (Barcelona: IEC, 2011), de caràcter interpretatiu, elaborat fonamentalment a partir dels materials del volum III» (ibídem), i amb això es testimonia l'avenç paral·lel, en el deixant de l'atles gran, del PALDC, que n'és subsidiari.

Tal com els volums previs de l'ALDC, aquest l'integren sis parts, la primera de les quals és una *Presentació* (p. 6-15) que conté en primer lloc un *Preàmbul* (6-7) que, al seu torn, s'enceta amb el *Pre-faci* de la p. 7. El segueixen el punt 1.2, consagrat a les *Característiques del sisè volum*, i el 1.3, que expressa les *Gratituds* degudes. Dins aquesta primera caracterització s'inclou novament un epígraf (1.2.1) sobre *Modificació dels enunciats*: substitucions, fusions, desdoblaments, desplaçaments, enunciats nous; tot plegat, modificacions aconsellades pels resultats de les enquestes. Les *Classes de mapes i llistes* (punt 1.2.2) mantenen les pautes dels volums precedents: dos tipus de mapes, generals (corresponen a un concepte equivalent als diversos punts: la majoria) i de classes (corresponen a diferents conceptes d'una classe superior, que porten un títol precedit d'asterisc: així, el mapa 1329. **Classes de marques del bes-tiar*). Pel que fa als materials no cartografiats, hi persisteixen tres tipus de llistes, identificables amb una